

## تأثیر بهبود فضای کسب و کار بر تجارت خارجی: مطالعه موردی

### شرکای عمده تجاری ایران

محمد مهدی برقی اسکویی\*، سمیه ولی زاده<sup>۲</sup>

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۱/۰۳

#### چکیده

کشورها در سراسر جهان برای به دست آوردن سطوح بالاتری از رشد و توسعه، سیاست‌ها و ابزارهای گوناگونی به کار می‌برند. یکی از این ابزارها، تلاش در جهت گسترش ساختار تجاری به کمک ادغام بیشتر و شرکت در فضای تجارت جهانی است. گسترش تجارت تحت تأثیر عوامل مختلفی است که به نظر می‌رسد فضای کسب و کار نیز جز این عوامل باشد. در این مطالعه تأثیر شاخص‌های فضای کسب و کار بر روی صادرات و واردات در میان ۳۰ کشور شریک تجاری ایران طی سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۱۴ با روش گشتاورهای تعمیم یافته بررسی شده است. نتایج مطالعه حاکی از آن است که بهبود این شاخص‌ها دارای تأثیرات مثبتی بر صادرات و واردات می‌باشند به طوری که از میان ۷ شاخص به کار برده شده در این مطالعه، شاخص‌های "شروع کسب و کار، اخذ مجوزهای ساختمانی، تجارت برون مرزی، اجرای قرارداد و سهولت اجرای ورشکستگی"، دارای تأثیر مثبت و معنادار بر صادرات می‌باشند. در الگوی واردات نیز به جز شاخص اخذ مجوزهای ساختمانی بهبود سایر شاخص‌ها دارای تأثیرات مثبت و معنادار بر واردات می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: شاخص‌های فضای کسب و کار، صادرات، واردات، گشتاورهای تعمیم یافته  
طبقه بندی JEL: Q56، F18، C23

۱. دانشیار گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد، مدیریت و بازرگانی دانشگاه تبریز، ایران. (نویسنده مسئول - Email:Mahdi\_oskooee@yahoo.com)  
۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد اقتصاد، گرایش توسعه اقتصادی و برنامه ریزی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و بازرگانی دانشگاه تبریز، ایران.

## مقدمه

در دهه‌های اخیر عواملی نظیر صنعتی شدن، پیشرفت‌های حمل و نقل، جهانی شدن، شرکت‌های چند ملیتی و رونق اینترنت باعث کاهش قیمت‌ارتباطات بین‌المللی و رشد روزافزون تجارت خارجی شده است. کشورها با بهره‌گیری از تجارت خارجی می‌توانند تولید ناخالص داخلی (GDP) بیشتری از سرزمین، نیروی کار و سرمایه به دست آورند، چون منابع خود را برای تولید چیزهایی که دیگر کشورها می‌توانند با هزینه کمتر تولید کنند به کار نگرفته‌اند. در واقع تجارت خارجی امکان بهره‌گیری از توانمندی‌های اقتصادی بالقوه را، با توجه به مزیت‌های نسبی موجود و قابل خلق، به وجود می‌آورد و علائیم روشنی را برای سرمایه‌گذاری در طرح‌های اقتصادی سودآور و قابل رقابت در عرصه جهانی پدیدار می‌سازد. همچنین تجارت خارجی، نرخ رشد اقتصاد را از طریق دسترسی به بازارهای خارجی، تکنولوژی و منابع تحت تأثیر قرار می‌دهد، وقتی کشوری مرزهایش را برای ورود و خروج کالاها و خدمات باز می‌کند، در واقع بازار محرکی برای حرکت منابع کشور جهت باارزش‌ترین استفاده از آنها فراهم می‌آورد. گسترش تجارت تحت تأثیر عوامل مختلفی است که به نظر می‌رسد فضای کسب و کار نیز جز این عوامل باشد.

به کلیه عوامل موثر بر کسب و کار بنگاه‌های اقتصادی که خارج از کنترل و تسلط بنگاه‌ها است، فضای کسب و کار اطلاق می‌گردد. بانک جهانی با انتشار گزارش فضای کسب و کار، راهنمایی مناسب برای سرمایه‌گذاران و برنامه‌ریزان کشورها بوده است. این گزارش از سال ۲۰۰۴ منتشر شده است و در سال ابتدایی انتشار آن ۱۳۳ کشور را از طریق پنج شاخص<sup>۲</sup> مورد بررسی قرار داده است. در سال‌های بعد به مرور تعداد کشورها و شاخص‌ها افزایش یافته، به گونه‌ای که در گزارش سال ۲۰۱۷ به ۱۹۰ کشور و یازده شاخص<sup>۳</sup> رسیده است.<sup>۴</sup> بر اساس گزارش ۲۰۱۷ بانک جهانی ایران در رده بندی جهانی فضای کسب و کار میان ۱۹۰ کشور در رده ۱۲۰ جهان قرار گرفته است. در جهان نیوزیلند رتبه نخست از نظر فضای کسب و کار را به خود اختصاص داده است.

کشورها در سراسر جهان برای به دست آوردن سطوح بالاتری از رشد و توسعه، سیاست‌ها و ابزارهای گوناگونی به کار می‌برند. یکی از این ابزارها، تلاش در جهت گسترش ساختار تجاری به کمک ادغام بیشتر و شرکت در فضای تجارت جهانی است. فضای کسب و کار با فراهم سازی تجارت‌های آزادانه‌تر و کم کردن محدودیت‌های قانونی و هزینه‌های مبادلاتی اضافی، می‌تواند نقش مهمی

### 1. Gross Domestic Production

۲. شاخص شروع کسب و کار، استخدام و اخراج کارکنان، اجرای قراردادها، کسب اعتبارات، تعطیلی کسب و کار

۳. شروع کسب و کار، اخذ مجوزهای ساختمانی، مقررات بازار کار، دریافت اشتراک برق، ثبت دارایی‌ها، کسب اعتبارات، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، پرداخت مالیات، تجارت برون مرزی، اجرای قرارداد، سهولت اجرای ورشکستگی، مقررات بازار کار

### 4. doing business report 2017

در دستیابی به سهم بیشتر در فضای تجارت جهانی ایفا کند(گانی و کلمز<sup>۱</sup>، ۲۰۱۳). بر این اساس، با توجه به نقش کلیدی تجارت خارجی در هدایت برنامه های توسعه اقتصادی و کمک آن به روند جهانی شدن اقتصاد و از طرفی عدم وجود مطالعات کافی در زمینه تاثیر فضای کسب و کار بر آن، رصد و بررسی این مساله ضروری به نظر می رسد.

## مبانی نظری

طبق تحولات نظری مربوط به تجارت بین الملل تا کنون استدلال های منطقی نشان داده اند که تجارت بین الملل رفاه را افزایش می دهد. آدام اسمیت<sup>۲</sup> رابطه بین تقسیم کار، فن آوری و تجارت را به تفصیل بیان کرده و آن را لازمه توسعه اقتصادی به شمار می آورد. به عقیده مالتوس<sup>۳</sup> یکی از مهم ترین عوامل موثر بر میزان ثروت ملل "عوامل سیاسی و معنوی" است. وجود امنیت مالی همچنین وجود قانون اساسی دارای اصول متعالی و چگونگی اجرای آن از شرایط اصولی تشویق هر صنعتی است و رواج درستکاری و رفتار مناسب بین مردم که خود برخاسته از دستورات و خط مشی های سیاسی، اخلاقی و مذهبی تلقی می شود تاثیر مستقیم در گسترش تولید و ازدیاد ثروت دارد. جان استوارت میل<sup>۴</sup> خواستار تحولات نهادی در جوامع برای بهبود وضعیت عمومی مردم و تکیه بر قدرت نوآوری و خلاقیت در مبارزه با محدودیت های طبیعی است، وی عامل ظهور خلاقیت را وجود فضای امن عمومی به ویژه امنیت اقتصادی می داند، امنیتی که با ابزار قانون قدرت حاکمان را محدود می نماید و ریسک تلاش برای انباشت ثروت را کاهش می دهد. شاید بتوان گفت نهادیون<sup>۵</sup> (۱۹۳۷-۱۹۷۵) اولین مکتبی هستند که به مسائل یک بنگاه در کسب و کار خود پرداختند و تاکید و توجه به "نهاد" و نقش آن در کارکردهای اقتصادی را در اندیشه های اقتصادی وارد کردند. نهادیون معتقد بودند اقتصاد باید به عنوان یک سازمان یا مجموعه کامل و واحد، که تمامی اجزای آن با یکدیگر ارتباط دارند مورد بررسی قرار گیرد(متوسلی، ۱۳۸۴).

در اوایل قرن بیستم سه اقتصاددان معروف یعنی وبلن<sup>۶</sup>، کامونز<sup>۷</sup> و میچل<sup>۸</sup>، مکتب اقتصاد نهادگرا را به عنوان رهیافت تحلیل منسجم از نقش این عامل در توسعه اقتصادی مطرح کردند. طبق نظر نهادگرایان هر چه نهادهای اولیه بازار ضعیف تر، سیستم اطلاعاتی نارساتر، هزینه های معاملاتی بالاتر

---

1. Gani & Clemes.  
2. Adam Smith.  
3. Malthus.  
4. John Stuart Mill.  
5. Institutionalism.  
6. Veblen.  
7. Commones.  
8. Mitchell.

و سازوکارهای ایجاد رقابت ضعیف‌تر باشد، نقش دولت‌ها در تسهیل روند توسعه اقتصادی و یا عقب‌ماندگی بیشتر خواهد بود. کامونز با تاکید بر نقش دولت، قانون‌گذار و ساختارهای حقوقی در اقتصاد یکی از پیشگامانی است که ایده‌های اصلی و افق‌گسترده‌ای را برای مطالعه نهادهای اقتصادی عنوان کرد و زمینه ظهور اقتصاد نهادگرایی جدید را فراهم آورد. نهادگراها معتقدند که قانون یک کالای عمومی است که صرفه‌های زیادی نسبت به مقیاس دارد و مجموعه قوانین از پیش تعیین شده، هزینه‌های مذاکره و اجرای قراردادها را به طور قابل توجهی کاهش می‌دهد. در حقیقت دولت به عنوان تعیین‌کننده "حقوق مالکیت" بر هزینه‌های معاملاتی تاثیر گذاشته و از این طریق می‌تواند انگیزش‌ها را تغییر داده، آنها را مجدداً شکل دهند (متوسلی، ۱۳۸۴). مبدع بحث بهبود کسب و کار در سه دهه اخیر، هرناندو دوسوتو (۱۹۴۱) بوده است. وی به این تحقیق پرداخت که اگر بخش خصوصی بخواهد فعالیت کند با چه مشکلاتی روبروست. مراحل اداری، رشوه، زمان زیاد و غیره نکات برجسته و مهمی هستند که پیش از این به آن‌ها چندان توجهی نمی‌شد. پیام اصلی دوسوتو این است که توسعه نیافتگی اقتصادی، ناشی از بوروکراسی افراطی دولتی و ماندگاری نظام "مرکانتیلیستی"<sup>۲</sup> است. وی مقررات-زدایی و رفع تبعیض را به عنوان راه حل برای اکثر فعالیت‌های تجاری غیرقانونی نام برده و استدلال می‌کند فقرا قربانیان بوروکراسی بیش از حد و یک نظام قضایی ناکارآمد هستند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۰).

محیط کسب و کار در رونق تولید و تجارت از اهمیت زیادی برخوردار است زیرا اولاً محیط کسب و کار نامناسب، هزینه‌های تولید را بالا برده و رقابت‌پذیری کالا را در عرصه بین‌المللی کاهش می‌دهد یعنی بنگاه‌ها با دو نوع هزینه رو به رو هستند، یکی هزینه‌های داخلی بنگاه و دیگری هزینه‌ای که محیط به بنگاه تحمیل می‌کند. مشکل بعدی این است که محیط کسب و کار نامناسب بنگاه‌ها را بیش از اندازه بزرگ یا بیش از اندازه کوچک می‌کند و امکان تعامل میان بنگاه‌های کوچک و بزرگ را از بین می‌برد. همچنین زمانی که سیستم قضایی نامناسب باشد یا امنیت به درستی تعریف نشده باشد، امکان مشارکت مالی در اقتصاد پایین می‌آید. نتیجه دیگر محیط نامناسب کسب و کار، حرکت به سمت اقتصاد غیر رسمی است. زمانی که مقررات کسب و کار بنگاه‌ها پرهزینه و دردسر ساز باشد، بنگاه‌ها به فعالیت در بخش غیر رسمی متمایل می‌شوند و از آن جا که امکان سرمایه‌گذاری‌های بزرگ و گسترش فعالیت‌های بنگاه‌ها در بخش غیررسمی میسر نیست، مقیاس این بنگاه‌ها کوچک مانده و به شرایط صرفه‌های ناشی از مقیاس نمی‌رسد و هزینه‌های بالای کسب و کار موجب بالا رفتن بهای تمام شده محصولات و در نتیجه کاهش رقابت‌پذیری آن‌ها می‌گردد (شهنازی و دهقانی

1. Hernando De Soto.

۲. نظام مرکانتیلیستی (سوداگری) به دنبال افزایش رفاه از طریق کنترل‌های دولتی و ایجاد امتیازات انحصاری بود. نظامی سرشار از بوروکراسی که باز توزیع ثروت در آن مهم‌تر از تولید ثروت می‌باشد. چون تنها عامل ایجاد ثروت را تجارت می‌داند بیشترین مقررات را در همین زمینه وضع می‌نماید. تمام این مقررات در جهت ایجاد تراز تجاری مثبت است. مثبت شدن تراز تجاری کشور از دید مرکانتیلیست‌ها از طریق جاری شدن طلا از کشورهای دیگر به کشور خودی است.

شبانی، ۱۳۸۸). شاخص‌های فضای کسب و کار از جمله عوامل تعیین‌کننده وضعیت اقتصادی هر کشور است که با استناد به آن می‌توان به بررسی و تجزیه و تحلیل شرایط اقتصادی هر کشور پرداخت، این شاخص‌ها و زیر شاخه‌های مورد بررسی هریک از آن‌ها طبق تعریف بانک جهانی به شرح جدول (۱) می‌باشند.

جدول (۱) شاخص‌های فضای کسب و کار و زیر شاخه‌های مورد بررسی آن‌ها

شاخص	زیرشاخه‌های مورد بررسی شاخص
شروع کسب و کار	تعداد مراحل، مدت زمان، هزینه، حداقل سرمایه برای ثبت شرکت (درصدی از تولید ناخالص داخلی سرانه)
مجوز ساختمانی	تعداد مراحل، مدت زمان، هزینه (درصدی از تولید ناخالص داخلی سرانه)
دریافت اشتراک برق	تعداد مراحل، مدت زمان، هزینه (درصدی از درآمد سرانه)
ثبت دارایی‌ها	تعداد مراحل، مدت زمان، هزینه (درصدی از تولید ناخالص داخلی سرانه)
کسب اعتبارات	شاخص توان حقوق قانونی (۱۰-۰)، شاخص عمق اطلاعات اعتباری (۶-۰)، میزان پوشش ثبت اطلاعات مالی توسط بخش دولتی و خصوصی (درصدی از جمعیت بزرگسالان)
حمایت از سرمایه‌گذاران خرد	شاخص شفافیت مبادلات مالی (۱۰-۰)، شاخص مسئولیت‌پذیری مدیر عامل (۱۰-۰)، شاخص سهولت شکایت از طرف سهامداران (۱۰-۰)، شاخص توان حمایت از سرمایه‌گذار (۱۰-۰)
پرداخت مالیات	تعداد پرداختها (در سال)، زمان (تعداد ساعت در سال)، مالیات بر سود (درصد)، مالیات نیروی کار و سهم کارفرمای آن (درصد)، سایر مالیاتها (درصد)، نرخ کل مالیات (درصدی از سود)
تجارت برون مرزی	اسناد صادراتی و وارداتی (تعداد)، زمان کامل شدن فرایند صادرات (روز)، هزینه‌های صادرات و واردات (به کانتینر)، زمان کامل شدن فرایند واردات (روز)
اجرای قرارداد	تعداد مراحل، مدت زمان (روز)، هزینه (درصدی از مبلغ بدهی)
سهولت ورشکستگی	نرخ بازگشت (درصدی از سرمایه شرکت)، زمان (سال)، هزینه (درصدی از اموال)
مقررات بازار کار	شاخص دشواری استخدام (۱۰-۰)، چسبندگی ساعات کار (۱۰-۰)، دشواری اخراج نیروی کار (۱۰-۰)، شاخص چسبندگی استخدام (۱۰-۰)، هزینه اخراج نیروی کار

منبع: گزارش کسب و کار ۲۰۱۷ بانک جهانی

فضای کسب و کار در کشورها هرچه شفاف‌تر و رقابتی‌تر باشد منجر به افزایش سلامت اقتصادی کشورها و اتخاذ سیاست‌های مطلوب شده و روند بهبود شاخص‌های اقتصادی را در پی خواهد داشت. از آنجا که توسعه اقتصادی بر پایه رقابت‌پذیری کشورها استوار است، لذا محیط کسب و کار روشن و سالم منجر به نتایج مثبت اقتصادی از قبیل رشد تجارت خارجی، رشد اقتصادی و توسعه صنعتی می‌شود. آنچه مسلم است اصلاح فضای کسب و کار و بهبود شاخص‌های مزبور در عرصه جهانی نه تنها گامی مثبت و اساسی در جهت تقویت جنبه مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد و ارتقاء سطح اشتغال و تولید در کشورها محسوب می‌شود بلکه به طور قطع از منظر سرمایه‌گذاران خارجی از

جمله‌ی مهمترین نماگرها برای ورود به کشور میزبان و شرط لازم برای ارتقا و تسهیل جریان ورود فناوری می‌باشد. بنابراین با آسان‌سازی روند شکل‌گیری کسب و کار می‌توان باعث درگیر شدن کسب-وکارهای بیشتری با صادرات و واردات شد. ایجاد شرایط کسب و کار ارزان‌تر و امن‌تر و اطمینان از سیستم قانونی موثر در حفاظت از سرمایه‌ها بسیار مهم است. توسعه مکانیسم اجرای قراردادهای و حمایت قانونی از سرمایه‌گذاران امری مهم برای تجار است. پس فضای کسب و کار را می‌توان جز عوامل مهم موثر بر تجارت دانست (گانی و کلمز، ۲۰۱۳).

## ادبیات موضوع

### مطالعات خارجی

هونگ قوی انگوین<sup>۱</sup> (۲۰۱۷) در مقاله‌ای تحت عنوان "اصلاحات کسب و کار و بهره‌وری تولید در ویتنام" با اتخاذ یک تکنیک ناپارامتری به بررسی اصلاحات انجام شده در زمینه کسب و کار در دهه اول ۲۰۰۰ در ویتنام می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که رقابت ایجاد شده در اثر این اصلاحات نه تنها بنگاه‌های با بهره‌وری پایین را از بازار خارج کرده بلکه استفاده از فن‌آوری‌هایی که ممکن است بیش از حد پیشرفته بوده و برای ویتنام مقرون به صرفه نباشد را هم محدودتر کرده است. کروزت و همکاران<sup>۲</sup> (۲۰۱۵) با استفاده از روش مدل جاذبه، به بررسی تاثیر مقررات داخلی بر تجارت بین‌المللی خدمات با داده‌های بنگاه‌های فرانسه پرداختند، بر اساس نتایج مطالعه آن‌ها مقررات داخلی یک اثر قابل توجه و قوی بر تصمیم صادرات و ارزش صادرات هر بنگاه دارد. گانی و کلمز (۲۰۱۵) با استفاده از روش اثرات ثابت و داده‌های مقطعی به بررسی تاثیر قدرت سیستم‌های حقوقی در تجارت خدمات بیمه‌ای و مالی در کشورهای پردرآمد OECD<sup>۳</sup> و کشورهای در حال توسعه پرداختند. نتایج مطالعه آنان نشان می‌دهد که همبستگی مثبت و معنادار بین حاکمیت قانون و کیفیت مقررات با صادرات و واردات خدمات بیمه‌ای و مالی وجود دارد و نیز همبستگی منفی معنادار میان اجرای قراردادهای و صادرات و واردات خدمات مالی و بیمه‌ای وجود دارد. بنابراین توانمندسازی مکانیسم‌های حاکمیت قانون و اجرای قراردادهای، می‌تواند دستیابی به سطوح بالای تجارت خدمات بیمه‌ای و مالی را تسهیل کند. همین محققان در سال ۲۰۱۳ با استفاده از روش پانل دیتا به بررسی تاثیر محیط کسب و کار داخلی بر تجارت خدمات برای کشورهای OECD پرداختند و به این نتیجه رسیدند که شاخص‌های کسب و کار اعم از اجرای قرارداد، ثبت دارایی و قدرت حقوق قانونی، دارای تاثیرات قابل توجهی بر تجارت خدمات هستند. یو و همکاران<sup>۴</sup> (۲۰۱۵) با استفاده از مدل جاذبه، به مطالعه‌ی رابطه بین تجارت، اعتماد و

1. Huong Quynh Nguyen.

2. Crozet, et al.

3. Organization for Economic Co-operation and Development

4. Yu et al.

حاکمیت قانون در نمونه ای از ۱۶ کشور اروپایی، طی سال های ۲۰۰۹-۱۹۹۶ پرداخته و به این نتیجه رسیدند که نه تنها اعتماد و حاکمیت قانون در کشور مکمل همدیگر هستند از سوی دیگر تأثیر مثبت اعتماد بر تجارت، مشروط به کیفیت حاکمیت قانون است. یعنی زمانی که کشور واردکننده کیفیت قضایی خوبی نداشته باشد، نوعی عدم اعتماد در کشور صادرکننده ایجاد می کند و باعث کاهش تجارت می شود. مسائود و غاک تهنی<sup>۱</sup> (۲۰۱۴) با استفاده از مدل پانل دیتا به بررسی رابطه بین مقررات کسب و کار و رشد اقتصادی برای ۱۶۲ کشور در دوره زمانی ۲۰۰۷-۲۰۱۱ پرداختند. نتایج مطالعه آنان حاکی از این است که به جز شاخص های تجارت فرامرزی و شاخص اخذ مجوزها، بقیه شاخص های مقررات کسب و کار دارای رابطه قوی با رشد اقتصادی می باشند.

وانگ و همکاران<sup>۲</sup> (۲۰۱۴) با استفاده از داده های ۷۷۰۰۰ بنگاه در ۳۰ استان چین، به بررسی رابطه بین کیفیت قضایی، قدرت قراردادهای و صادرات، در سطح بنگاه ها پرداختند. آن ها دریافتند که کیفیت قضایی از طریق حل بهتر منازعات در قراردادهای و کاهش هزینه های معاملاتی، صادرات بنگاه ها را تحت تأثیر قرار می دهد و به این نتیجه رسیدند که بنگاه هایی که در استان هایی با کیفیت قضایی بهتر قرار دارند، محصولات بیشتری را صادر می کنند و کیفیت قضایی برای شرکت های با صاحبان خارجی، بسیار مهم است. ما و همکاران<sup>۳</sup> (۲۰۱۰) با استفاده از روش پانل دیتا، رابطه میان کیفیت قضایی، قدرت قراردادها و تجارت را در سطح بنگاه ها در کشورهای در حال توسعه مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده اند که یک سیستم قانونی خوب و قراردادهای قوی، به طور قابل توجهی صادرات بنگاه ها را افزایش می دهد. فریوند و بولاکی<sup>۴</sup> (۲۰۰۸) با استفاده از مدل پانل دیتا برای ۱۲۶ کشور، به بررسی رابطه ی بین تجارت، مقررات و درآمد پرداخته و نشان می دهند که در اقتصادهای انعطاف پذیر، تجارت منجر به افزایش سطح استاندارد زندگی می شود اما در اقتصادهای انعطاف ناپذیر و با بروکراسی دولتی بالا، تجارت محدودتر و لذا سطح رفاه پایین می باشد. مقررات کسب و کار به خصوص در شروع به کار بنگاه، بسیار مهم تر از توسعه مالی، تحصیلات بالا یا حاکمیت قانون است. همچنین نشان دادند که در کشورهایی که شروع به کار بنگاه را تسهیل کرده اند ۱٪ افزایش تجارت با ۱/۵٪ افزایش درآمد سرانه همراه است. کونان و آشه<sup>۵</sup> (۲۰۰۷) در مطالعه ای تحت عنوان "مقررات، ساختار بازار و آزادسازی تجارت خدمات" با استفاده از مدل CGE<sup>۶</sup> به مطالعه ی کشور تونس پرداخته و برای این منظور یک بخش خدماتی رقابتی را که می تواند ساختارهای مختلف بازاری را در یک مدل نشان بدهد انتخاب کردند و به تحلیل تأثیرات آزادسازی مخابرات در تونس

1. Messaoud & Ghak Teheni

2. Wang & Li

3. Ma, et al.

4. Freund & Bolaky.

5. Konan & Assche.

6. Computable General Equilibrium.

پرداختند. این محققان نشان دادند که اگر محیط نظارتی، رقابت را تضمین کند، رفاه تونس تا ۰/۶۵٪ بهبود می‌یابد و در صورت تشکیل کارتل، رفاه تونس ۰/۲۵٪ کاهش خواهد یافت.

### مطالعات داخلی

مهربانی و همکاران (۱۳۹۵) به بررسی اثر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی ایران، کشورهای MENA<sup>۱</sup> و OECD با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته پرداخته‌اند. این بررسی بیانگر وجود یک رابطه مثبت و معنادار بین بهبود فضای کسب و کار و رشد اقتصادی است. شاه‌آبادی و همکاران (۱۳۹۴) با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته به بررسی اثرات بهبود فضای کسب و کار بر صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی طی دوره ۲۰۱۲-۲۰۰۶ می‌پردازند. بر اساس نتایج به دست آمده بهبود فضای کسب و کار، انباشت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و نرخ ارز حقیقی رابطه مستقیم با توسعه صادرات کشورهای منتخب G۷۷<sup>۲</sup> دارند. ولی‌نیا و همکاران (۱۳۹۴) با استفاده از روش پانل دیتا طی دوره ۲۰۱۲-۲۰۰۶ در کشورهای OECD و اوپک به بررسی و مقایسه عوامل موثر بر صادرات غیر نفتی با تاکید بر فضای کسب و کار پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد علامت ضرایب تمامی متغیرهای مدل در کشورهای OECD همانند کشورهای اوپک است ولی از نظرسطوح معنی‌داری متفاوت است. به عقیده آنان یکی از مهم‌ترین عوامل موثر بر توسعه صادرات غیرنفتی را می‌توان درمناسب و یا نامناسب بودن فضای کسب و کار جستجو کرد.

دامن کشیده و خدابخش زاده (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای به بررسی تاثیر مقررات کسب و کار و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی در کشورهای G۷۷ با روش پانل دیتا پرداخته‌اند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای G۷۷ با دو دوره تاخیر و حاکمیت قوانین با یک دوره تاخیر بر رشد اقتصادی، تاثیر مثبت و معنادار دارند. شهنازی و دهقان-شبابی (۱۳۸۸) تاثیر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی را در ۶۸ کشور منتخب طی سال‌های ۲۰۰۶-۲۰۰۳ مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان می‌دهد که ضعف در هفت زیربخش تعطیل کردن کسب و کار، ثبت اموال، پرداخت مالیات، شاخص تجارت خارجی، اجرای قراردادهای، استخدام و اخراج کارگران و راه‌اندازی کسب و کار جدید اثر منفی و در نمونه مورد آزمون دارد. همچنین ضریب سه شاخص شرایط و مقررات کسب مجوز، دریافت اعتبار و حمایت از سرمایه‌گذاران در محدوده مکانی و زمانی مورد آزمون برخلاف انتظارات تئوریک است.

1. Middle East and North Africa  
2. Group of 77 countries



### روش شناسی تحقیق

در این مطالعه الگوی اقتصادسنجی مبتنی بر الگوی گانی و کلمز (۲۰۱۳) ارائه شده است. این الگو تحلیلی بر این اساس شکل گرفته است که عملکرد تجاری یک کشور در درجه اول به رقابت پذیری بین المللی و میزان تقاضای جهانی برای محصولات آن، وابسته است. رقابت پذیری کشور، از طریق قیمت صادرات کشور داخل نسبت به قیمت صادرات کشور خارج در کالاهای مرتبط بیان شده است. با فرض اینکه کشش قیمتی و درآمدی تقاضا ثابت هستند، صادرات را می توان به صورت رابطه (۱) بیان کرد:

$$(1) \quad EX_{i,t} = K \left( \frac{P^d}{P^f} \right)_{i,t}^\lambda WY_{i,t}^\tau$$

که در آن  $EX$  نشان دهنده سطح صادرات،  $K$  یک مقدار ثابت،  $P^d/P^f$  نسبت قیمت های داخلی به خارجی محاسبه شده به واحد پول یکسان،  $WY$  سطح درآمد جهانی،  $\lambda$  کشش قیمتی تقاضا برای صادرات و  $\tau$  کشش درآمدی تقاضا برای صادرات،  $i$  کشور و  $t$  زمان می باشند. با لگاریتم و سپس دیفرانسیل گیری از رابطه (۱) داریم:

$$(2) d(\ln EX_{i,t}) = \lambda d[\ln(p_d - p_f)_{i,t}] + \tau d(\ln WY_t)$$

رابطه (۲) یک الگوی پایه ی ساختاری است که در آن حساسیت صادرات نسبت به تغییرات قیمت ها و درآمدها را می توان به دست آورد و به صورت تفاضل زیر قابل تبدیل است:

$$(3) (pex)_{i,t} + wy_{i,t} \quad ex_{i,t} - ex_{t-1} =$$

که در آن دیفرانسیل لگاریتم صادرات به صورت تفاضل نوشته شده است، به عبارتی  $ex_{i,t}$  نشان - دهنده ی لگاریتم صادرات،  $ex_{t-1}$  لگاریتم صادرات با وقفه،  $pex$  نرخ رشد قیمت های نسبی،  $wy$  نرخ رشد درآمد جهانی است. جهت ادامه کار با رابطه (۳) با اندکی تغییرات می توان آن را برای تخمین اقتصادسنجی به کاربرد. بنابراین صورت تغییر یافته ی رابطه (۳) به شکل زیر است:

$$(4) ex_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_1 (pex)_{i,t} + \alpha_2 wy_{i,t} + \alpha_3 ex_{t-1} + \mu_{i,t}$$

از سوی دیگر تاثیرات آزادسازی تجاری (tl) که با نرخ تعرفه اندازه گیری می شود و همچنین شاخص-های فضای کسب و کار DBE به مدل اضافه می شود. پس یک معادله مربوط به صادرات به صورت رابطه (۵) خواهیم داشت:

$$(۵) \quad ex_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_1(pex)_{i,t} + \alpha_2wy_{i,t} + \alpha_3ex_{t-1} + \alpha_4tl_{i,t} + \Omega DBE_{i,t} + \mu_{i,t}$$

تاثیر فضای کسب و کار بر واردات نیز با همین رویکرد به صورت رابطه (۶) تصریح شده است:

$$im_{i,t} = \beta_0 + \beta_1(pim)_{i,t} + \beta_2dy_{i,t} + \beta_3im_{t-1} + \beta_4tl_{i,t} + (۶) \quad \Phi DBE_{i,t} + \mu_{i,t}$$

که در آن im نشان دهنده لگاریتم واردات، pim نرخ رشد قیمت های نسبی، dy نرخ رشد درآمد داخلی، im<sub>t-1</sub> لگاریتم واردات با وقفه و tl آزادسازی اقتصادی است و بردار DBE شامل متغیرهای فضای کسب و کار است. در نهایت با باز کردن بردار DBE معادلات صادرات و واردات به صورت روابط (۷) و (۸) می باشد:

$$(۷) \quad ex_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_1(pex)_{i,t} + \alpha_2wy_{i,t} + \alpha_3ex_{t-1} + \alpha_4tl_{i,t} + \alpha_4Sb_{i,t} + \alpha_5Dcp_{i,t} + \alpha_6Gc_{i,t} + \alpha_8Pt_{i,t} + \alpha_9Tb_{i,t} + \alpha_{10}Ec_{i,t} + \alpha_{11}Ri_{i,t} + \mu_{i,t}$$

و

$$im_{i,t} = \beta_0 + \beta_1(pim)_{i,t} + \beta_2dy_{i,t} + \beta_3im_{t-1} + \beta_4tl_{i,t} + \beta_4Sb_{i,t} + \beta_5Dcp_{i,t} + \beta_6Gc_{i,t} + \beta_8Pt_{i,t} + \beta_9Tb_{i,t} + \beta_{10}Ec_{i,t} + \beta_{11}Ri_{i,t} + (۸) \quad \mu_{i,t}$$

متغیرهای DBE عبارتند از:

Sb: شاخص شروع کسب و کار

Dcp: شاخص اخذ مجوزهای ساختمانی

Gc: شاخص کسب اعتبارات

- 
1. Start a business
  2. Dealing with Construction permits
  3. Getting Credit

- pt: شاخص پرداخت مالیات
- Tb: شاخص تجارت برون مرزی
- Ec: شاخص اجرای قراردادها
- Ri: شاخص سهولت اجرای ورشکستگی

### معرفی متغیرها و منابع آماری

- داده های مورد نیاز جهت تخمین الگوهای (۷) و (۸) به شرح زیر جمع آوری شده است:
- لگاریتم صادرات (ex): لگاریتم ارزش صادرات کالا و خدمات به دلار ثابت سال ۲۰۰۵ است که از پایگاه داده بانک جهانی اخذ شده است.
- لگاریتم واردات (im): لگاریتم ارزش واردات کالا و خدمات به دلار ثابت سال ۲۰۰۵ است که از پایگاه داده بانک جهانی اخذ شده است.
- رشد نرخ ارز واقعی موثر (pim و pex): داده های نرخ ارز واقعی موثر بر پایه قیمت مصرف کننده (CPI) از بانک اطلاعاتی بروگل، گرفته شده است و رشد آن به سال پایه ۲۰۰۵ محاسبه شده است. معیاری که برای قیمت نسبی در رابطه (۷) و (۸) به کار می‌بریم، نرخ ارز واقعی موثر می‌باشد. نرخ ارز واقعی به عنوان متغیر مهمی در رقابت‌پذیری قیمتی یک کشور در جهان شناخته می‌شود. رقابت‌پذیری بین المللی، شاخصی کلیدی در تجارت خارجی یک کشور محسوب می‌شود. در صورتی که قیمت کالاهای خارجی نسبت به کالاهای داخلی بالاتر باشد، تقاضای داخلی برای واردات کاهش می‌یابد و تقاضای خارجی برای کالاهای داخلی افزایش می‌یابد.
- رشد درآمد داخلی (dy): رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) به دلار ثابت سال ۲۰۰۵ است که از پایگاه داده بانک جهانی اخذ شده است. یک اقتصاد روبه رشد داخلی نشانگر مساعد بودن فضای اقتصادی داخلی برای سرمایه گذاری، تولید و فروش است و امکان استقبال از واردات وجود دارد. اقتصادی که زیرساخت های تولیدی دارد افراد را تشویق می‌کند تا در ساخت و تولید شرکت کنند و با وارد ساختن کالاهای واسطه‌ای برای تولید، باعث افزایش واردات نیز می‌شود. در اقتصادی که درآمد داخلی آن رشد نداشته باشد ممکن است تمایل به واردات نیز نباشد.

– رشد درآمد جهانی (wy): رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) به دلار ثابت ۲۰۰۵ است که از پایگاه داده بانک جهانی اخذ شده است. این متغیر به صورت تفاضل بین تولید ناخالص جهانی و تولید ناخالص کشور محاسبه شده است.

$$wy_i = \text{WorldGdp} - \text{Gdp}_i$$

– بهبود و افزایش صادرات با رشد اقتصاد جهانی تعیین می‌شود، به این معنی که شرایط اقتصادی در فضای بین‌المللی تقویت شده و امکان افزایش تقاضای خارجی وجود دارد.

– نرخ تعرفه (tI): میانگین وزنی نرخ تعرفه به کار رفته در تمامی کالاها به درصد است که برگرفته از پایگاه داده بانک جهانی است. آزادسازی تجاری در نتیجه به کارگیری سیاست‌هایی همراه با حذف موانع تجاری باعث تحرک آزاد کالاها و خدمات در بین کشورها می‌شود.

– متغیرهای فضای کسب و کار (DBE): برای توصیف فضای کسب و کار از ۷ متغیر استفاده شده است. داده‌های مربوط به این متغیرها از گزارش سال ۲۰۱۶ فضای کسب و کار بانک جهانی برگرفته شده است.

– گزارشات سالانه بانک جهانی در خصوص کسب و کار بر اساس چندین شاخص ارائه می‌شود. بانک جهانی برای ارزیابی این شاخص‌ها از معیار "فاصله تا بهترین عملکرد" (DTF<sup>۱</sup>) استفاده می‌کند. این معیار عددی بین ۰ تا ۱۰۰ است. عدد ۰ نشان دهنده ضعیف‌ترین عملکرد و عدد ۱۰۰ نشان دهنده بهترین عملکرد در آن سال می‌باشد. در این مطالعه از داده‌های DTF برای ۷ شاخص از شاخص‌های فضای کسب و کار استفاده شده است که نزدیک شدن آن‌ها به عدد ۱۰۰ نشان از بهبود فضای کسب و کار دارد.

## تجزیه و تحلیل

در این مطالعه تاثیرات بهبود شاخص‌های فضای کسب و کار بر تجارت خارجی میان ایران و شرکای عمده تجاری آن با استفاده از تکنیک تخمین گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM)<sup>۲</sup> و نرم افزار استاتا ۱۲ بررسی شده است. نمونه آماری مطالعه شامل ۳۰ کشور شریک عمده تجاری ایران می‌باشد.<sup>۳</sup> در الگوی (۸) تاثیر بهبود شاخص‌های فضای کسب و کار بر صادرات مورد مطالعه قرار گرفته است. در مطالعه حاضر اگر ضریب متغیرهای فضای کسب و کار مثبت باشد به این معنی است که بهبود آن متغیر دارای تاثیر مثبتی بر صادرات است، همانطور که در جدول (۲) قابل مشاهده است، از میان

1. Distance to Frontier

2. Generalized Method of Moments

۳. این کشورها با استفاده از سالنامه آمار تجارت خارجی ایران و با توجه به ارزش صادرات و واردات آن‌ها با ایران و همچنین محدودیت داده برای برخی کشورها، به عنوان شرکای عمده تجاری ایران انتخاب شده‌اند که عبارتند از: ایران، چین، امارات، هند، ترکیه، کره، آلمان، پاکستان، ایتالیا، هنگ کنگ، سوئیس، هلند، مصر، آذربایجان، روسیه، انگلستان، فرانسه، سنگاپور، سوئد، مالزی، برزیل، عمان، استرالیا، ویتنام، تاجیکستان، بلژیک، قزاقستان، تایلند، اسپانیا، ژاپن.

متغیرهای به کار رفته برای فضای کسب و کار به جز دو متغیر شاخص کسب اعتبارات (Gc) و شاخص پرداخت مالیات (Pt) سایر متغیرها مثبت و معنادار می باشند. جهت تفسیر ضرایب به صورت کشش، ضرایب به دست آمده از تخمین متغیرها، در میانگین کلی آن متغیر (میانگین کل داده های موجود برای آن متغیر) ضرب شده است، به جز متغیر وقفه صادرات که طبق الگو شکل لگاریتمی داشته است. طبق نتایج به دست آمده از میان شاخص های فضای کسب و کار، شاخص اجرای قراردادها (Ec) دارای بیشترین تاثیر بر صادرات است. ضرایب متغیرهای کسب اعتبارات و پرداخت مالیات به ترتیب مثبت و بی معنی و منفی و بی معنی می باشند. بی معنی بودن شاخص کسب اعتبارات می تواند ناشی از آن باشد که با تسهیل روند وام و اعتبارگیری این منابع در جهت افزایش تولید و صادرات به کار نرفته اند و بهبود و افزایش اعتبارات دریافتی نتوانسته اند تاثیر معناداری بر صادرات و افزایش تجارت داشته باشند. درخصوص منفی و بی معنی بودن شاخص پرداخت مالیات، به دلیل متفاوت بودن ساختار اقتصادی ۳۰ کشور مورد مطالعه، برای بیان علت دقیق این نتیجه، نیاز به مطالعه موردی هر یک از کشورها است.

جدول (۲). نتایج برآورد الگوی صادرات با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته

متغیر	ضریب	انحراف معیار	مقدار آماره t	سطح احتمال
ex-1	۰/۶۴۳۴	۰/۰۳۹۵	۱۶/۲۸	*./۰۰۰
reer	۰/۰۰۰۷	۰/۰۰۰۳	۱/۹۶	*./۰۰۵
wy	۰/۰۰۰۴	۰/۰۰۱۹	- ۱/۷۶	**./۰۰۷۹
Tl	-۰/۰۰۳۵	۰/۰۰۰	۱۳/۱۹	*./۰۰۰
Sb	۰/۰۰۱۹	۰/۰۰۰۰	۴/۳۸	*./۰۰۰
Dep	۰/۰۰۰۶	۰/۰۰۰۱	۳/۴۶	*./۰۰۱
Gc	۰/۰۰۰۲	۰/۰۰۰۲	۱/۰۷	۰/۲۸۵
Pt	- ۰/۰۰۰۳	۰/۰۰۰۲	- ۱/۳۵	۰/۱۷۷
Tb	۰/۰۰۱۳	۰/۰۰۰۳	۴/۹۴	*./۰۰۰
Ec	۰/۰۰۴۷	۰/۰۰۱۱	۴/۴۰	*./۰۰۰
Ri	۰/۰۰۰۹	۰/۰۰۰۵	۱/۸۷	**./۰۰۶۱
cons	۱/۲۰۳۶	۰/۲۰۲۹	۵/۹۳	*./۰۰۰

منبع: یافته های تحقیق بر اساس خروجی نرم افزار stata. معنی داری در سطح ۵ درصد، \*\*\* معنی داری در سطح ۱۰ درصد

در مطالعه حاضر علاوه بر متغیرهای به کار گرفته شده برای فضای کسب و کار متغیرهای دیگری به عنوان متغیرهای کنترل به کار رفته است که در تحقیقات اقتصادی به عنوان عوامل تاثیرگذار بر صادرات مطرح هستند. از جمله متغیر وقفه صادرات که مثبت و معنی دار (در تمام سطوح) می باشد. متغیر رشد نرخ ارز واقعی مثبت و معنی دار است. طبق مبانی نظری موجود در اقتصاد کلان، با افزایش

نرخ ارز واقعی (کاهش ارزش پول داخلی) به دلیل کاهش قیمت کالاهای داخلی نسبت به کالاهای مشابه خارجی، میزان صادرات افزایش می‌یابد. متغیر نرخ تعرفه منفی و معنی‌دار است. تعرفه سبب محدودیت تجارت از طریق کاهش حجم واردات و صادرات می‌گردد، البته آثار اقتصادی تعرفه بر کشورهای کوچک (از نظر حجم واردات نسبت به کل حجم مبادلات در جهان) با وقتی که کشور بزرگ، اقدام به برقراری تعرفه می‌کند، متفاوت است. متغیر تولید ناخالص جهانی مثبت و معنی‌دار است. طبق تئوری‌های اقتصاد کلان نیز با افزایش تولید و در آمد کشورهای خریدار کالا و خدمات، قدرت خرید و تقاضای آن‌ها افزایش می‌یابد و این موجب افزایش صادرات کشور داخلی می‌شود. در این مطالعه برای آزمون اعتبار متغیرهای ابزاری از آزمون سارگان استفاده شده و برای بررسی عدم خودهمبستگی مرتبه اول و دوم بین جملات اخلال آزمون آرلانوباند به کار رفته است. نتایج این دو آزمون در جداول (۳) و (۴) گزارش شده است.

جدول (۳) آزمون سارگان الگوی صادرات

$25/9743 \text{Chi}2(31) =$
$0/722 \text{Prob} > \text{Chi}2 =$

منبع: یافته‌های تحقیق بر اساس خروجی نرم افزار stata

جدول (۴) آزمون باند الگوی صادرات

احتمال	مقدار آماره آزمون Z	مرتبه خودهمبستگی
۰/۳۰۰۶	-۱/۰۳۵۱	۱
۰/۱۹۹۲	-۱/۲۸۳۹	۲

منبع: یافته‌های تحقیق بر اساس خروجی نرم افزار stata

نتایج این دو آزمون حاکی از آن است که متغیرهای ابزاری به کار رفته در الگو معتبر بوده و مشکل همبستگی مرتبه اول و دوم نیز بین جملات اخلال وجود ندارد.

در رابطه با الگوی واردات نیز اگر ضریب متغیرهای فضای کسب و کار مثبت باشد به این معنی است که بهبود آن متغیر دارای تاثیر مثبتی بر واردات است، همانطور که در جدول (۵) قابل مشاهده است، ضرایب متغیرهای به کار رفته برای فضای کسب و کار به جز متغیر اخذ مجوزهای ساختمانی مثبت هستند و در میان ۷ متغیر فضای کسب و کار، ۶ متغیر معنی‌دار هستند. جهت تفسیر ضرایب این الگو نیز ضرایب به دست آمده از تخمین متغیرها، در میانگین کلی آن متغیر (میانگین کل داده‌های موجود برای آن متغیر) ضرب شده است، به جز متغیر وقفه واردات که طبق الگو شکل لگاریتمی داشته است. طبق نتایج به دست آمده در این الگو شاخص اجرای قرارداد (Ec) دارای بیشترین تاثیر

است و کمترین تأثیر نیز مربوط به شاخص کسب اعتبارات می‌باشد. اما متغیر اخذ مجوزهای ساختمانی تأثیر معناداری بر روی واردات ۳۰ کشور شریک تجاری ایران در دوره زمانی ۲۰۱۴-۲۰۰۴ نداشته است که ممکن است نشانگر ناکارآمد بودن سیستم های قانون گذار در این زمینه باشد. در میان متغیرهای کنترل به کار رفته در این مطالعه متغیر وقفه واردات مثبت و معنی دار ( در تمام سطوح) است. تأثیر متغیر رشد نرخ ارز واقعی بر واردات منفی و معنی دار است یعنی با افزایش نرخ ارز واقعی (کاهش ارزش پول داخلی)، به دلیل کاهش قیمت کالاهای داخلی نسبت به کالاهای مشابه خارجی، مصرف داخلی افزایش و واردات به علت عدم صرفه اقتصادی کاهش می‌یابد. متغیر تولید ناخالص داخلی مثبت و معنی دار است. به عبارتی افزایش تولید ناخالص داخلی باعث افزایش قدرت خرید افراد گردیده و تقاضا را افزایش می‌دهد و در نتیجه واردات نیز به تبع آن افزایش یافته است. هرچند در کشورهای مختلف سیاست گذاری های تعرفه ای متفاوت است اما بصورت کلی مثبت و بی معنی بودن متغیر نرخ تعرفه ممکن است ناشی از این باشد که عوامل دیگری به غیر از تعرفه بر تقاضای واردات تأثیر بیشتری داشته اند که باعث شده نرخ تعرفه عامل اساسی موثر بر تقاضای واردات کالا نباشد.

جدول (۵). نتایج برآورد الگو واردات با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته

متغیر	ضریب	انحراف معیار	مقدار آماره t	سطح احتمال
Im-1	-۰/۰۲۲۵	۰/۰۰۲۳	۹/۷۰	*.۰/۰۰۰
reer	- ۰/۰۰۰۶	۰/۰۰۰۲	-۳/۵	*.۰/۰۰۰
dy	-۰/۰۰۲۷	۰/۰۰۰۴	-۰/۳۳	*.۰/۰۰۰
Tl	-۰/۰۰۰۶	۰/۰۰۱۸	۶/۰۹	۰/۷۴۳
Sb	-۰/۰۰۱۸	۰/۰۰۰۵	۳/۴۵	*.۰/۰۰۰
Dcp	- ۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۳	-۱/۱۸	۰/۲۳۸
Gc	-۰/۰۰۰۳	۰/۰۰۰۲	۱/۸۹	**۰/۰۰۶
Pt	-۰/۰۰۱۶	۰/۰۰۰۶	۲/۶۱	*.۰/۰۰۹
Tb	-۰/۰۰۲۷	۰/۰۰۰۷	۳/۹۵	*.۰/۰۰۰
Ec	-۰/۰۰۴۱	۰/۰۰۰۶	۶/۵۶	*.۰/۰۰۰
Ri	-۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۰۵	۲/۳۲	*.۰/۰۲۱
cons	۲/۰۵۴۶	۰/۲۷۳۱	۷/۵۲	*.۰/۰۰۰

منبع: یافته های تحقیق بر اساس خروجی نرم افزار Stata \*معنی داری در سطح ۵ درصد، \*\*معنی داری در سطح ۱۰ درصد

برای آزمون اعتبار متغیرهای ابزاری و خودهمبستگی در الگو واردات از آزمون سارگان و آرانو باند استفاده شده که نتایج به شرح جداول شماره (۶) و (۷) است. همانطور که از جدول (۶) قابل مشاهده است میزان احتمال آماره سارگان  $0/99$  بوده و نشانگر این است که متغیرهای ابزاری مورد استفاده در این الگو به نحو مناسبی انتخاب شده اند و جدول (۷) نیز نشانگر آن است که مشکل همبستگی مرتبه اول و دوم بین جملات اخلال وجود ندارد.

جدول (۶) آزمون سارگان الگوی واردات

$21/6452 = 44\text{Chi}2(\text{$
$0/998\text{Prob} > \text{Chi}2 =$

منبع: یافته های تحقیق بر اساس خروجی نرم افزار stata

جدول (۷) آزمون باند الگوی واردات

احتمال	مقدار آماره آزمون Z	مرتبه خودهمبستگی
$0/3122$	$-1/0106$	۱
$0/4143$	$0/8163$	۲

منبع: یافته های تحقیق بر اساس خروجی نرم افزار stata

## نتیجه

نتایج حاصله نشان می دهد که اکثر شاخص های کسب و کار دارای تاثیرات مثبتی بر صادرات و واردات بوده اند. پس با توجه به یافته های مطالعه می توان گفت بهبود شاخص های کسب و کار می تواند باعث رونق تجارت خارجی و افزایش صادرات و واردات شود. از آنجا که توسعه اقتصادی بر پایه رقابت پذیری کشورها استوار است، لذا محیط کسب و کار روشن و سالم منجر به نتایج مثبت اقتصادی از قبیل رشد تجارت خارجی، رشد اقتصادی و توسعه صنعتی می شود. بنابراین با بررسی نتایج به دست آمده از مطالعه، موارد زیر را می توان به عنوان راهکارها و توصیه های سیاستی جهت بهبود فضای کسب و کار ایران و سایر کشورهای تحت مطالعه بیان نمود.

همانگونه که از تخمین الگوهای مطالعه بر می آید شاخص های شروع کسب و کار، تجارت برون مرزی، اجرای قراردادهای و سهولت اجرای ورشکستگی به صورت مشترک در هر دو الگوی صادرات و واردات مثبت و معنی دار می باشند. از جمله زیر شاخه های مهم این شاخص ها مربوط به تعداد مراحل و مدت زمان لازم برای فرآیندهای آن است. انجام برخی اصلاحات و ساده سازی روند اداری ثبت شرکت ها، کاهش مدت زمان و مراحل لازم برای کامل شدن فرآیند صادرات و واردات، کاهش زمان نهایی شدن و اجرای قراردادهای تجاری و همچنین کاهش زمان لازم برای انجام مراحل اعلام ورشکستگی، منجر به بهبود چشمگیری در فضای کسب و کار می شود.



انجام اصلاحات و ساده سازی های مذکور نیازمند برنامه ریزی پایدار و منسجم جهت بهبود بسترهای فضای کسب و کار است. از جمله بسترهای فضای کسب و کار، توسعه بخش خصوصی در جامعه است که خود بر مجموعه پیچیده ای از قوانین، زیرساخت های گسترده فیزیکی و نهادی، محیط با ثبات اقتصاد، توسعه بازارهای مالی، جذب سرمایه گذاری مستقیم و غیر مستقیم خارجی توسط صنایع کوچک و متوسط، مقررات بازار کار، ارتقاء فناوری و سیستم های آموزش و یادگیری مبتنی است.

سیاست گذاری اصلاح نهادی می تواند در پیشبرد و تسریع بهبود فضای کسب و کار موثر باشد. با این حال باید در نظر داشت که تحول نهادی امری بطئی و بلندمدت است و صرفاً با قانون گذاری، ایجاد نهادهای رسمی و یا حتی تنظیم نظام انگیزشی محقق نمی شود. در واقع، تحول نهادی مستلزم تغییر در نظام نهادهای غیررسمی و ساختارهای شناختی مردم کشورها است. آگاهی به این محدودیت، در کنار تصمیم گیری مناسب و اتخاذ سیاست هایی که متناسب با شرایط و جریان مطلوب اقتصاد یک کشور است، می تواند زمینه ساز اصلاح و بهبود محیط کسب و کار یک کشور شود (کمیسیون کارآفرینی و کسب و کار مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۳).

## منابع

- اشرف‌زاده، حمیدرضا و مهرگان، نادر، (۱۳۸۷)، **اقتصاد سنجی پانل دیتا**، موسسه تحقیقات تعاون، تهران، ص ۴۱.
- دامن کشیده، مرجان و خدابخش‌زاده، سعید (۱۳۹۱)، بررسی تاثیر مقررات کسب و کار و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی در کشورهای G۷۷، **علوم اقتصادی**، ویژه شماره ۱، ص ۱۰۹-۸۱.
- دستوتو، هراندو، (۱۳۸۵)، **راز سرمایه**، مترجم، فریدون تفضلی، نشر نی، چاپ سوم.
- شاه‌آبادی، ابوالفضل، سلمانی، یونس و ولی‌نیا، سید آرش، (۱۳۹۴)، بررسی اثرات بهبود فضای کسب و کار بر صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (مطالعه موردی کشورهای منتخب گروه G۷۷)، **اقتصاد مالی**، دوره ۹، شماره ۳۰، ص ۴۷-۵۹.
- شهنازی، روح‌اله و دهقان‌شبنانی، زهرا، (۱۳۸۸)، بررسی تاثیر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب، **پژوهشنامه اقتصادی**، شماره ۳، ص ۱۸۵-۱۶۱.
- فتحی، سعید و عزیزی، شهریار، (۱۳۸۶)، بررسی تاثیر کسب و کار الکترونیکی بر توسعه صادرات: شناسایی اولویت‌های بخش صنعت در کشور، **فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی**، شماره ۴۵، ص ۲۲۰-۱۷۹.
- کمیسیون کارآفرینی و کسب و کار، (۱۳۹۳)، **سیاست‌گذاری بهبود محیط کسب و کار**، مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- متوسلی، محمود، (۱۳۸۴)، **توسعه اقتصادی، مفاهیم، مبانی نظری، رویکرد نهادگرایی و روش‌شناسی**، دانشگاه تهران.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۹۰)، **آموزه‌های هراندو دستوتو در تضمین حقوق مالکیت و رسمی کردن کسب و کار**، دفتر مطالعات محیط کسب و کار.
- مهربانی، فاطمه، عبدالهی، فرشته و بصیرت، مهدی، (۱۳۹۵)، اثر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی ایران، کشورهای MENA و OECD با استفاده از روش گشتاورتعمیم یافته، **فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان**، شماره ۱۳، ص ۶۶-۶۶.

- ولی نیا، سید آرش، ملکی زعیم، محمد، پیشگو، حبیب و حبیب اله نوید، مهین، (۱۳۹۴)، تحلیل عوامل موثر بر توسعه صادرات غیر نفتی با تاکید بر فضای کسب و کار، همایش سراسری مباحث کلیدی در علوم مدیریت و حسابداری، مرکز آموزش علمی و کاربردی هلال احمر استان گلستان.
- Arellano, M, & Bond.S, (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carol Evidence and Application to Employment Equation, **Review of Economic Studies**, 58(2).
- Baltagi, B. H. (2008). **Econometric Analysis of Panel Data**. Chichester: John & Sons Ltd. 3. Edition - April 2005 49.90 Euro 2005.
- Bruegel datasets, (2015). **Real effective exchange rates for 178 countries**, Available at: <http://www.bruegel.org/>
- Crozet, M, et.al, (2015). The Impact of Domestic Regulations on International Trade in Services: Evidence from Firm-Level Data, **Journal of Comparative Economics**.
- Freund, C& Bolaky, B, (2008). Trade, Regulations, and Income, **Journal of Development Economics**, 309–321.
- Gani, A & Clemes, M.D, (2015). Does the Strength of the Legal Systems Matter for Trade in Insurance and Financial Services? **Research in International Business and Finance**.
- Gani, A & Clemes, M.D, (2013). Modeling the Effect of the Domestic Business Environment on Services Trade, **Economic Modeling**, 297-304.
- Gujarati, D, (2003). **Basic Econometrics. 4th.ed**. New York: McGraw Hill.
- Kalirajan, K, P, (2007). Regional Cooperation and Bilateral Trade Flows: An Empirical Measurement of Resistance, **the International Trade Journal**, 85–107.
- Konan, D, E & Assche, A, v, (2007). Regulation, Market Structure and Service Trade Liberalization, **Economic Modeling**, 895–923.
- Ma, Y, Qu, B & Zhang,Y, (2010). Judicial Quality, Contract Intensity and Trade: Firm-Level Evidence from Developing and Transition Countries. **Journal of Comparative Economics**, 146–159.
- Massaoud, B & Ghak Teheni,Z, (2014). Business Regulations and Economic Growth: What Can Be Explained? **International Strategic Management Review**, 69-78.
- Nguyen, H, Q, (2017). Business Reforms and Total Factor Productivity in Vietnamese Manufacturing, **Journal of Asian Economics**, Volume 51, Pages 33-42.
- Wang, Yo, Wang,Ya & Li, K, (2014). Judicial Quality, Contract Intensity and Exports: Firm-Level Evidence, **China Economic Review**, 32-42.

World Bank, (2016). **World Development Indicators CD ROM**. Washington, DC: The World Bank.

World Bank Doing Business datasets, (2016). Available at: <http://www.doingbusiness.org/data>.

Yu, Sh, Beugelsdijket, S & Haan, J, (2015). Trade, Trust and the Rule of Law, **European Journal of Political Economy**, 102.